

مددکاری اجتماعی در دادرسی جرایم کودکان و نوجوانان در حقوق ایران و کنوانسیون حقوق کودک

میترا توده خیل

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی

چکیده

کودکان و نوجوانان سرمایه‌های انسانی هر کشوری هستند که با تکیه بر آنها، آینده کشورها ساخته می‌شود. حمایت از این سرمایه‌های انسانی، نقش انکارناپذیری در پرورش نبوغ و استعدادها دارد. از این‌رو، قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱ نخستین قانونی بود که به طور ویژه به حمایت از این کودکان پرداخته است. در نهایت قانون حمایت از کودکان و نوجوانان در سال ۱۳۹۹ تصویب و پس از تأیید شورای نگهبان به مرحله اجرا در آمد. همچنین بر اساس قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مشاوران دادگاه‌اطفال و نوجوانان از بین متخصصان علوم تربیتی، روانشناسی، جرم‌شناسی، مددکاری اجتماعی، دانشگاهیان و فرهنگیان آشنا به مسائل روانشناختی و تربیتی کودکان و نوجوانان اعم از شاغل و بازنشسته انتخاب می‌شوند. در دادگاه اطفال و نوجوانان، والدین، اولیاء یا سرپرست طفل و نوجوان، وکیل مدافع، شاکی، اشخاصی که نظر آنان در تحقیقات مقدماتی جلب شده، شهود، مطلعان و مددکار اجتماعی سازمان بهزیستی حاضر می‌شوند. حضور اشخاص دیگر در جلسه رسیدگی با موافقت دادگاه بلامانع است. با توجه به مبانی عدالت ترمیمی مددکاران اجتماعی نقش مهمی در تکوین و اجرای فرآیند میانجیگری کیفری دارند. رویکرد نوین قوانین جدید به استفاده از مددکاران اجتماعی و ظرفیت حرفه‌ی مددکاری اجتماعی در کاهش جمعیت کیفری زندان‌ها و مراکز تامینی می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: کودکان و نوجوانان، مددکاری اجتماعی، دادرسی کیفری

مقدمه

ورود مددکاران اجتماعی به نظام عدالت کیفری عمومی در بستر آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی و به منظور تحقق بخشی ایده اصلاح و درمان و بازپروری بزهکاران در زندان‌ها و مراکز بازپروری، آغاز گردید و با پیگیری سیاست‌های؛ قضازدایی، کیفرزدایی و حمایت از بزه‌دیدگان توسط نظام‌های مختلف، امروزه مددکاران در نهادهای مربوط به حل و فصل اختلافات و صلح و سازش از قبیل میانجیگری کیفری، در نظارت بر اجرای مجازات‌های اجتماعی و حمایت از بزه‌دیدگان خاص، در نقش‌های مختلفی ظاهر شده‌اند. در نظام عدالت کیفری اطفال حضور مددکاران اجتماعی در قوانین بین‌المللی مانند کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ مواد ۳۹ و ۴۰ مورد تأکید قرار گرفته است. در هر سه حوزه؛ دادرسی ویژه اطفال و نوجوانان بزه‌کار و حمایت از اطفال و نوجوانان در معرض خطر و بزه‌دیده، مددکاران اجتماعی وظایف مختلفی را برعهده گرفته‌اند. نظام عدالت کیفری ایران به ویژه در سال‌های اخیر از رهگذر لوایح قضایی تهیه شده، در حال حرکت به سمتی است که نقش‌ها و وظایف مختلفی را به مددکاران اجتماعی واگذار نماید. به دلیل وظایف مهم و حساس مددکاران اجتماعی در نظام عدالت کیفری این گروه از متخصصان از یک نوع اصول اخلاقی حرفه‌ای در مواجهه با مددجویان پیروی می‌کنند که از زاویه سلوک اخلاقی در جرم‌شناسی قابل توجه است، یکی از دغدغه‌ها و معضلات جامعه امروز، پدیده رو به افزایش بزه دیدگی کودکان است. نظام عدالت کیفری به عنوان رکنی که مسؤلیت پیشگیری از وقوع جرم و اجرای عدالت را برعهده دارد، باید تدابیر لازم را در جهت مقابله مؤثر با این پدیده اتخاذ نماید. اجرای کامل عدالت و پیشگیری از وقوع جرم، مستلزم به رسمیت شناختن کودک بزه دیده به عنوان عضوی آسیب پذیر از جامعه و ترمیم آثار بزه دیدگی او و نیز شناسایی عوامل اصلی بزه دیدگی و مقابله با آن است. این امر به تدریج موجب تعدیل ماهیت کیفری و سزادهنده نظام عدالت کیفری شده و زمینه حضور مددکاران اجتماعی را به منظور تفقد و دلجویی از کودک بزه دیده، ترمیم آثار بزه دیدگی او و نیز پیشگیری از وقوع و تکرار جرم فراهم نمود. مسأله دیگری که نیاز به حضور مددکاران اجتماعی را در نظام کیفری دو چندان نموده و موجب تثبیت جایگاه آنها شده است، پیشگیری از بزه دیدگی دومین کودکان، در فرایند رسیدگی است. مددکاری اجتماعی به عنوان ابزاری که می‌تواند از یک سو با کودک بزه دیده و از سوی دیگر با نظام کیفری ارتباط مؤثر برقرار کند، تا حد زیادی می‌تواند در پیشگیری از بزه دیدگی مجدد کودکان تأثیرگذار باشد. امروزه در برخی از کشورها مددکاران اجتماعی خدمات ویژه ای را در جریان دادرسی به کودکان بزه دیده ارائه می‌کنند، اما در کشور ما، خدمات مددکاری مؤثر به کودکان بزه دیده ارائه نمی‌شود. البته در سال‌های اخیر بخصوص در آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ به نقش مددکاران اجتماعی مانند مواد ۲۰۳، و ماده ۴۱۳ اشاره گردیده است.

۱-۵-۲- مداخله قانونی

مداخله قانونی شامل بررسی‌های جزایی و مراحل قانونی حمایت از کودکان است که در این موارد نظام حقوقی در زندگی کودک درگیر می‌شود. در این مرحله کودکان آسیب پذیری ویژه ای دارند و نیروی انتظامی (پلیس و مشاوران و مددکاران اجتماعی) باید اطمینان حاصل کند که کودکان از حمایت لازم برخوردارند، این حمایت‌ها شامل حمایت‌های روانی، حقوقی، حمایت از والدین است. اصولی که در مراحل قانونی وجود دارد شامل موارد زیر است:

۱-۱-۵-۲- توجه به عالی ترین منافع کودک

عالی ترین منافع کودک حق اوست (ماده ۸ کنوانسیون حقوق کودک). تمامی اقدام هایی که از طریق مؤسسات و نهادهای رفاه اجتماعی - چه دولتی و چه غیر دولتی مقامات اجرایی و نهادهای قانونگذاری اتخاذ می شود، باید بر اساس توجه به این حق صورت گیرد. جهت تضمین این منافع باید برنامه رفاهی، حقوق و تکالیف والدین، سرپرستان قانونی یا سایر اشخاص که به طور قانونی مسئولیت کودک را برعهده دارند مشخص شود و زمینه های اجرایی قانون نیز فراهم شود. همچنین تمام نهادهایی که به نوعی مسئولیت مراقبت، حمایت و نگهداری از کودک را دارند باید با معیارهای موجود هماهنگ و منطبق شوند. این دو موضوع هم در مقررات بین المللی و هم در قوانین ملی مورد توجه واقع شده است مانند قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب سال ۱۳۸۱. (توجهی، ۱۳۸۳، ۶۲۱).

۱-۲-۵-۲- توجه به کرامت انسانی

احترام به شأن و مقام و منزلت کودک یکی از حقوق بنیادی اوست. این اصل در مرحله مواجهه و برخورد با کودک در فرایند کیفری متبلور می شود، هر چند که حین وضع قانون کیفری ماهوی، مربوط به کودکان این اصل باید مورد توجه قرار گیرد (توجهی، ۱۳۸۳، ۶۲۱).

در نظام حقوقی ایران اصل کرامت انسانی در خصوص کودکان محترم شمرده شده مگر در موارد استثنا مثل کودکان نامشروع یا عدم قبول شهادت کودک که به ویژه در جرم علیه خود کودک از موارد بسیارمهم است. به این معنا که وقتی جرمی علیه کودک به وقوع می پیوندد و غیر از او فرد دیگری شاهد آن جرم نیست، عدم قبول شهادت کودک، ممکن است به براءت مرتکب بینجامد در نتیجه حقوق وی نقض شود. یا در بحث قسامه که قانونگذار شهادت طفل ممیز اعتماد را یکی از موارد لوث می داند.

۱-۳-۵-۲- تبعیض قائل نشدن

نباید هیچ گونه تبعیضی بین کودکان قائل شد، با هر کودکی صرف نظر از ویژگی های مثل رنگ، جنسیت، عقاید، زبان و خاستگاه های ملی - قومی - اجتماعی باید عادلانه و برابر رفتار شود (ماده ۲ و ۸ کنوانسیون حقوق کودک). قوانین و مقررات ایران چه در قلمرو بزهکاری و چه در حیطه بزه دیدگی کودکان، تفاوتی را قائل شده، که در حوزه بزه کاری بیشتر ناظر بر جنسیت آنان است. رعایت اصل عدم تبعیض بین کودکان سبب نمی شود در برخی از شرایط که بعضی از کودکان به مساعدت های ویژه ای نیازمندند، جهت رفع نیازها و مشکلاتشان مورد حمایت بیشتر قرار نگیرند (ماده ۱۷ بند ب کنوانسیون حقوق کودک).

۱-۴-۵-۲- سلب آزادی به مثابه آخرین راه کار

براساس ماده ۳۷ بند ب کنوانسیون حقوق کودک: هیچ کودکی غیرقانونی یا خودسرانه از آزادی محروم نشود. دستگیری، بازداشت یا زندانی کردن کودک باید مطابق قانون و آخرین حربه یا راه کار و برای کوتاه ترین زمان ممکن صورت پذیرد. یعنی اصل بر عدم بازداشت است. مگر در موارد ضروری که در قوانین ملی هم مانند قانون اساسی صراحتاً ذکر شده است.

۱-۵-۵-۲- پرهیز از مسیر رسمی دادرسی یا قضا دایی

براساس ماده ۴۰-۳ ب کنوانسیون حقوق کودک: در صورت اقتضا، اعمال تدابیری برای برخورد با این گونه کودکان بدون توسل به دادرسی های قضایی، منوط به اینکه حقوق بشر و تضمین های حقوقی کاملاً رعایت شوند. از جمله نوآوری های دیگری که در لایحه رسیدگی به جرایم اطفال اشاره شده است قضا دایی است، که در ماده ۱۴ با الهام از قانون آئین دادرسی

کیفری سابق ماده ۴۰ مکرر با عنوان تعلیق تعقیب ذکر شده است و ماده ۲۷ به نهاد دیگری که می تواند به قضاذدایی کمک کند اشاره کرده است، که کلیه جرایم اطفال در صورت تعزیری بودن قابل گذشت باشد.

۶-۱-۵-۲- توانمندسازی

بر اساس ماده ۴۰-۴ کنوانسیون حقوق کودک: به منظور تضمین این که با کودکان به روش متناسب با رفاه و شرایط و جرم آنها رفتار شود، باید تمهیدات گوناگون از قبیل مقررات مراقبت راهنمایی و نظارت و نیز مشاوره، تعلیق مجازات، نگهداری توسط خانواده جایگزین، آموزش و برنامه های آموزش حرفه ای و سایر اقدامات جایگزین مراقبت در مؤسسات فراهم باشد. از جمله نوآوری های دیگر در این لایحه حبس خانگی به جای حبس در کانون است (تبصره ۳ ماده ۳۱) که باید زمینه اجرایی آن در ایران بررسی شود و همچنین به ایجاد مددکاران اجتماعی - پلیس اطفال و قاضی ویژه در این لایحه باید اشاره کرد.

۷-۱-۵-۲- مشارکت طفل

بر اساس ماده ۱۲-۲ کنوانسیون حقوق کودک: بدین منظور باید به ویژه برای کودک این فرصت فراهم شود تا بتواند در کلیه مراحل رسیدگی قضایی و اجرایی مربوط به خود مستقیماً یا از طریق نماینده یا مرجع مناسب، به روشی منطبق با مقررات آئین دادرسی در قوانین داخلی اظهار نظر فرماید. از جمله نوآوری های دیگر در این لایحه خدمات عمومی عام المنفعه است که سعی می شود سازوکار اعمال این قبیل مجازات تعیین و تعریف شود که نشانه مشارکت طفل در اصلاح خرابی هاست.

۸-۱-۵-۲- مشارکت خانواده طفل

بر اساس ماده ۵ کنوانسیون حقوق کودک: کشورهای عضو مسئولیت ها، حقوق و تکالیف والدین، یا برحسب مورد اعضای خانواده گسترده مطابق عرف مرسوم هر منطقه، سرپرستان قانونی یا سایر اشخاصی که قانوناً مسئول کودک در هدایت و ارائه راهنمایی های مقتضی به روشی هماهنگ با توانایی های بالنده کودک در راستای اعمال حقوق مندرج در پیمان نامه حاضر توسط کودک محترم خواهند شمرد.

۹-۱-۵-۲- تلفیق دوباره

بر اساس ماده ۴۰-۱ کنوانسیون حقوق کودک: کشورها این حق را برای هر کودک مجرم متهم یا مظنون به نقض قوانین کیفری به رسمیت می شناسند که با او به روشی که موجب اعتلای مفهوم شرف و ارزش در ذهن کودک می شود رفتار شود. روشی که احترام کودک به حقوق بشر و آزادی های اساسی دیگران را تقویت کند و به سن کودک و مطلوبیت ترویج ادغام مجدد کودک در جامعه و ایفای نقش سازنده توسط کودک در جامعه توجه داشته باشد. در کلیه اصول فوق، پلیس، مشاوران و مددکاران اجتماعی می توانند مهمترین نقش کلیدی را داشته باشد.

۱۰-۱-۵-۲- تشکیل پرونده شخصیت

مطابق با ماده ۲۲۱ قانون آئین دادرسی کیفری، رسیدگی مقدماتی اعم از تعقیب و تحقیق در جرایم اطفال را توسط دادرس و یا درخواست آن توسط قاضی تحقیق قابل اجرا دانسته است و دادگاه مکلف شده است همه وظایفی را که برابر قانون به عهده ضابطین است، رأساً به عمل آورد ولی عملاً مشاهده می شود که در مراحل رسیدگی مقام قضایی پرونده را جهت تکمیل تحقیقات به ضابطین ارجاع می دهد، که در ماده ۶ قانون تشکیل دادگاه های اطفال بزهکار مصوب ۱۳۳۸ این امر صراحتاً مشخص شده بود.

در حقیقت می توان گفت نظر پلیس و مددکاران اجتماعی که از کنشگران مهم دادرسی کودکان و نوجوانان هستند و گزارش آنها در خصوص وضع طفل می تواند در تصمیم دادگاه مهم باشد.

۲-۶- جایگاه مددکاری در اجتماع

بحث در ارزش ها و هنجاریهای اجتماعی (اخلاق) به قدمت تاریخ تمدن و تشکیل شهرها باز می گردد. اگر چه در جوامع ابتدایی نوع دیگری از نظام های ارزش - اخلاقی دیده می شود. اما آنچه مسلم است در همه آنها کما بیش تسامح و سهل گیری در بعضی موارد وجود داشته است. اگر در مواردی سخت گیری و کیفر بیشتر بوده ناشی از «ظلم نظام حاکم» و یا «نیاز به کیفر شدید» یا برای عبرت «گیر مجرمان» تلقی شده است. مسائل اجتماعی علت و معلول ناهنجاری های اجتماعی محسوب می شوند. (گلین، ۱۳۹۲، ۳۳)

در شناسایی انحرافات اجتماعی همواره مشکلات تئوریک و دیدگاهی وجود داشته اند «اصل تهمت» و «برچسب» در مقابل اصل براءت، مجرمین را همواره در حالت نامشخص قرار داده اند. از طرف دیگر وجه عمومی توجه به جرم، جرایم اقشار پایین را در بر می گیرد. به همین صورت جز گزارش های تاریخی زمان های گذشته جرم، و جنایت زمان حال اقشار «یقه سفید» (قدرتمندان) پوشیده مانده است. ضمن آنکه از موانع و مشکلات تحقیقات در انحرافات و جرایم مشکلات آماری هستند آمار جرایم معمولاً "مربوط به آن قسمتی می شود که توسط پلیس کشف و یا به محکومیت منجر می شود به این صورت بسیاری از جرایم مهم از جمله تجاوز به عفت، دزدی، و حمله به قصد ضرب (حمله به قصد وارد آوردن آسیب جسمی) به پلیس گزارش نمی شود ضمن آنکه رویه های پلیس محلی در شناسایی جرایم بر اساس تعاریف بعمل آمده از نسبت انحرافات و کجروی (در مکان و زمان مشخص) متفاوت است و گزارش یکدستی از آن حاصل نمی شود. از طرف دیگر معماهای آماری دیگری نیز وجود دارد مثلاً "مردم بیشتر تمایل دارند که بعضی از جرایم را به مصاحبه گران اطلاع دهند اما نه به پلیس. مثل زنی که توسط شوهرش مورد حمله قرار می گیرد یا ارزیابی موقعیت خود و شوهرش و عوامل دیگر دست به انتخاب می زند که با کدام یک می تواند سخن بگوید. اما می توان بعضی از جرایم را با دقت بیشتری آمار گیری کرد از جمله آدمکشی (قتل) متغیر دیگر دسترسی به ابزار و آلات در صحنه است. آیا در دسترس بودن سلاح در آمریکا باعث قتل ها می شود یا عوامل دیگر دست اندر کارند و گیونز ضمن مقایسه آمریکا و سوئد که در هر دو حمل سلاح آزادانه انجام می شود معتقد است که عواملی مثل مرز نشینی، وجود خرده فرهنگ های خشونت در شهرهای بزرگ در افزایش قتل موثرند چه مرزنشینان مسلح عضو انجمن های بیداری مذهبی بخش افتخار آمیزی از تاریخ آمریکا هستند. (هاشمی طاری، ۱۳۸۵، ۱)

۲-۶-۱- کاهش جرایم نوجوانان

اقدامات پیشگیرانه مددکاری در سالهای اولیه زندگی آنگونه که ذکر گردید نیاز به مداخلات در دوره دوم را کاهش می دهد. اما هنوز به اقداماتی نیز است که مانع بروز رفتار مجرمانه گردد. اگر چه مقرون به صرفه ترین اقدامات در همان دوران اولیه است اما با این حال اقدامات مددکاری در دوران دوم زندگی نیز هنوز می تواند مقرون به صرفه باشد.

نوجوانانی آینده خطر آفرینی خواهند داشت که در سنین پایین مرتکب جرم می شوند. میزان جرایم این نوجوانان نسبتاً بالا و اغلب جدی است و به احتمال بسیار زیاد در سنین بزرگسالی نیز به ارتکاب جرم ادامه می دهند. این گروه از مجرمان معمولاً در همان دوران اولیه عمر خود ناهنجاریهایی را از خود بروز می دهند و از نظر وضعیت های شخصی، خانوادگی و اجتماعی باید مورد توجه و بررسی واقع گردند.

دستگاههای حمایتی، مراقبتی و دادگاه نوجوانان می تواند از نقش مددکاری در این دوره از زندگی پشتیبانی نماید و افراد جوانی که به عنوان متخلف و مجرم ارزیابی می شوند باید حداکثر این مداخلات را دریافت دارند. البته میزان این اقدامات باید

متناسب با سطح خطر نوجوان باشد. مددکاری زمانی موفقیت آمیز است که بتواند مهارت جدیدی را آموزش دهد، خانواده‌ها را تقویت کند، نیازهای جرم‌شناختی را مورد هدف قرار دهد و خدماتی وسیع و چند بعدی ارائه دهد. نقش دادگاه نوجوانان نیز اهمیت خاصی دارد. این دادگاه در بین وظایف دیگر خود باید به نحوی اقدام نماید که ارتکاب مجدد جرم و جریان زندگی مجرمانه به سوی دوران بزرگسالی را متوقف سازد در حال حاضر خلا زیادی در این امر دیده می‌شود. (هاشمی طاری، ۱۳۸۵، ۱)

۲-۶-۲- نقش مددکار اجتماعی در مرحله پیش از رسیدگی

مرحله پیش از رسیدگی، اولین مرحله مواجهه طفل و نوجوان بزه دیده با نظام عدالت کیفری پس از وقوع جرم است، به همین دلیل در شکل‌گیری نحوه نگرش این افراد به سیستم قضایی به عنوان مرجعی که حامی بزهدیدگان است، تأثیر بسزایی دارد، بنابراین اگر این افراد در این مرحله خود را در کنار نیروهای کارآزموده ببینند که با آنان با احترام رفتار می‌کنند و برای بازگرداندن حقوق و آرامش آنان تلاش می‌کنند، موجبات اعتماد و اطمینان این افراد به نظام کیفری و همکاری با آنان و ترمیم صدمات وارده، فراهم می‌شود در مقابل نادیده گرفتن موارد فوق، باعث سلب اعتماد طفل و نوجوان بزه دیده از سیستم قضایی شده و بزه دیدگی ثانویه‌ا را به دنبال خواهد داشت مددکار اجتماعی با حمایت از اطفال و نوجوانان بزهدیده برای رسیدن به حقوق قانونی خود از جمله اعلام وقوع جرم و تعقیب کیفری بزهارک و انجام مصاحبه و تحقیق از آنان می‌تواند نقش مؤثری در پیشگیری از تکرار بزه دیدگی داشته باشد که در ادامه به بررسی این موارد پرداخته می‌شود.

تسهیل ورود اطفال و نوجوانان بزه دیده به فرآیند کیفری

یکی از ویژگی‌های جرایم علیه اطفال و نوجوانان، پنهان ماندن این جرایم است. اغلب این افراد پس از ارتکاب جرم به دلیل ترس از انتقام دوباره بزهارک یا خویشاوندی بزهارک، به خصوص در زمانی که بزهارک یکی از والدین و نزدیکان آنان می‌باشد، مایل به اعلام شکایت نیستند، به همین دلیل قانونگذاران کشورهای مختلف تلاش می‌کنند به عنوان یکی از راهکارها در راستای کاهش رقم سیاه در این نوع جرایم و افزایش موارد گزارش دهی آنان به مقامات قضایی، به طریقی مشارکت عموم افراد جامعه را در گزارش دادن موارد بزه دیدگی کودکان و نوجوانان جلب نمایند. (قماشچی، ۱۳۸۵؛ ۱۰۵)

مطابق مواد ۲۲ و ۳۴ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان، جرایم علیه کودک و نوجوان جنبه عمومی داشته و همه افراد جامعه مکلفند به نحوی که خطری متوجه آنان یا دیگران نشود، موارد بزه دیدگی کودکان و نوجوانان را به مقامات قضایی اعلام کنند و در صورت عدم اعلام به مجازات مندرج در ماده ۲۲ لایحه مذکور، محکوم می‌شوند؛ این مجازات برای افرادی که به اقتضای حرفه‌ای خود یا به موجب قانون مکلف به گزارش دهی هستند، تشدید می‌شود مددکاران اجتماعی به اقتضای حرفه خود و حضور در سطح جامعه و برخورد با کودکان و نوجوانان، در جهت حمایت از کودکان و نوجوانان بزه دیده مکلف به ارائه

۱ بزه دیدگی ثانویه به آثاری که از رهگذر پاسخگویی و عکس‌العمل افراد مانند اعضای خانواده یا برخی از نهادهای مرتبط با کودک و نوجوان خصوصاً در فرآیند عدالت کیفری مانند پلیس، دادرسی و دادگاه به بزه دیده وارد شود، گفته می‌شود.

۲ ماده ۲۲ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان: هر کس به هر نحو از وجود اوضاع و احوال مخاطره آمیز و یا وقوع جرم علیه کودک و نوجوان مطلع شود و با وجود آن که خطری متوجه خود او یا دیگران نشود، مراتب را به مراجع نکند، به ۹۱ روز تا کی سال حبس و یا پرداخت جزای نقدی از ۵ تا ۱۵ میلیون ریال محکوم می‌شود. ماده ۳۴ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان: تمام جرایم موضوع این قانون جنبه عمومی داشته و بدون شکایت شاکی خصوصی قابل تعقیب می‌باشد و در صورت گذشت شاکی خصوصی تعقیب موقوف نخواهد شد.

گزارش بزه دیدگی آنان به مراجع قضایی هستند در این راستا ماده لایحه فوق الذکر، سازمان بهزیستی را با مشارکت سایر نهادها و با استفاده از مددکاران اجتماعی خود (در قالب تیمهای تخصصی سیار) مکلف به فراهم آوردن شرایط گزارش دهی و ارایه گزارش بزه دیدگی به مقامات قضایی کرده است. بنابراین مددکاران اجتماعی با ارائه گزارش جرایم علیه این افراد به مقامات قضایی، روند ورود کودکان و نوجوانان بزه دیده را به دادرسی کیفری جهت اتخاذ تدابیر حمایتی و پیگیری های قانونی برای جبران خسارات وارده به آنان، تسهیل می کنند؛ این گزارش از آنجایی که مبنای تصمیم گیری دادگاه در رابطه با کودک و نوجوان بزه دیده قرار می گیرد، از اهمیت فوق العادهای برخوردار است این گزارش برای دادگاه در حکم سندی است که تنظیم کننده آن باید مسؤولیت صحت اطلاعات (اقلیما و راهب، ۱۳۸۵؛ ۱۴۶) آن را بر عهده بگیرد بنابراین مددکار اجتماعی برای ارایه این گزارش باید با اصول گزارش نویسی، هدف ارایه آن و مسأله های حقوقی مورد نیاز آشنایی داشته و اطلاعات ضروری را با زبانی گویا و روان و با رعایت صداقت و امانت بیان کند. لایحه مذکور در زمینه محتویات گزارش فوق ترتیب خاصی را پیش بینی نکرده اما کی گزارش کامل، شامل مشخصات فردی مراجع و خانواده و علت مراجعه، مشکل یا نیاز مراجع و ویژگیهای آن و مداخلات انجام گرفته برای حل مشکل است.

در واقع مددکار اجتماعی علاوه بر ذکر مشخصات دقیق و کامل بزه دیده و خانواده وی، باید موارد ذیل را در گزارش خود ذکر کند.

علت بزه دیدگی و خصوصیات آن شامل: ماهیت، شدت و مدت استمرار بزه دیدگی

طریقه اطلاع یافتن از بزه دیدگی و ذکر مشخصات گزارش دهنده جهت سنجش میزان صحت اطلاعات به دست آمده
ذکر علل ضرورت مداخلات صورت گرفته در بحران بزه دیدگی بدون کسب مجوز قانونی ماده لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان ۴

در صورت امکان تعیین مشخصات متهم و نسبت او با بزه دیده

ارزیابی بحران و خطراتی که کودک و نوجوان در حال حاضر در معرض آن قرار دارد.

اقدامات صورت گرفته در راستای حمایت از کودک و نوجوان

تحقیق و مصاحبه با اطفال و نوجوانان بزه دیده، باید با در نظر گرفتن نیازهای خاص آنان و متناسب با حقوق انسانی و اخلاقی از جمله احترام به شأن، همراه با رفتاری کرامت مدار باشد (نقدی نژاد، ۱۳۹۰؛ ۶۹)، بدین منظور در اکثر کشورها، تحقیق و مصاحبه با اطفال و نوجوانان بزه دیده توسط افراد آموزش دیده انجام می پذیرد چرا که عدم رعایت حقوق آنان در امر تحقیق، از کی طرف باعث عدم همکاری و تعامل این افراد با نظام عدالت کیفری خواهد شد و از طرف دیگر ممکن است منجر به

۳ ماده ۶ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان: سازمانها و نهادهای مرتبط با کودکان و نوجوانان موضوع این قانون عهده دار وظایف زیر می باشند سازمان بهزیستی کل کشور موظف است با همکاری و مشارکت سایر دستگاههای اجرایی و نهادهای غیردولتی مرتبط و با استفاده از مددکاران اجتماعی در قالب تیمهای تخصصی سیار یا مستقر در مناطق و محلات شهرها و یا روستاها با حضور نماینده شهرداری یا دهیاری و کمی از معتمدان محل به انتخاب شورای شهر یا روستا، نسبت به شناسایی، جذب، پذیرش، جمع آوری و ثبت آمار و اطلاعات، تشخیص آسیب، نگهداری، توانمندسازی، نظارت بر وضعیت، پیگیری، پایش و ارزشیابی اقدامات راجع به کودکان و نوجوانان در معرض خطر و بزه دیده و ارایه گزارش موردی و ادواری و اعلام مراتب مورد نیاز به دادگستری اقدام نماید

۴ ماده ۳۷ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان: مددکاران اجتماعی بهزیستی یا واحد حمایت دادگستری و ضابطان دادگستری به منظور انجام تحقیقات و اقدامات موضوع این قانون، حق ورود به محل زندگی و کار افراد را جز با اجازه متصرف قانونی و یا دستور مقام قضایی ندارند، مگر در خصوص اقدامات حمایتی موضوع ماده ۳۶ این قانون که در این صورت باید در گزارش تنظیمی موضوع این ماده، ادله ضرورت مداخله را نیز به روشنی ذکر کنند.

بزه‌دیدگی ثانویه شود. ماده لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان هیز به این مهم توجه کرده، همچنین ماده آیین دادرسی کیفری، بازجویی و تحقیقات را از افراد نابالغ توسط ضابطان آموزش دیده زن، پیش بینی کرده است. یکی از افرادی که می تواند در انجام امر مصاحبه و تحقیق با کودکان و نوجوانان موفق عمل کند، مددکار اجتماعی است. یکی از مهارت های مهم مددکار اجتماعی، مهارت مصاحبه است؛ مصاحبه در مددکاری به منزله وسیله های برای شناخت، درک مددجو و مشکل او در جریان مشکل گشایی و ایفای نقش حرف های مددکاران اجتماعی است که برقراری کی رابطه مناسب را جهت درک احساسات و بیان درونی مددجو فراهم می آورد و منجر به طرح مشکلات، اندیشیدن راجع به آنها و چاره اندیشی و کشف راه حل های عملی می شود.

مددکار اجتماعی با رعایت تکنیکها و مهارت های مورد نیاز هنگام مصاحبه مانند نحوه پرسیدن سؤالات، تمرکز هنگام شنیدن پاسخ ها، سکوت به موقع، توجه به زمان و مکان مصاحبه و رعایت شأن و منزلت انسانی مددجو(باقری، ۱۳۹۳؛ ۶۷)، امنیت خاطر را برای کودکان و نوجوانان بزه دیده فراهم آورده و با جلب اعتماد و ایجاد آرامش در آنان، میتواند اطلاعات زیادی را درباره جرم اتفاق افتاده به دست آورده و در اختیار مقامات قضایی قرار دهد؛ در این راستا ماده ۳۵ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان(جانسون، ۱۳۷۹؛ ۶۱)، به مددکار اجتماعی اجازه انجام تحقیقات و اقدامات مقتضی را از طریق دعوت از کودک و نوجوان بزه دیده به همراه والدین، اولیا، سرپرستان قانونی خود و مراجعه به محل سکونت، اشتغال و تحصیل یا سایر محل های مرتبط با این افراد داده است.

۲-۶-۳- نقش مددکار اجتماعی در مرحله رسیدگی و صدور حکم

مرحله رسیدگی و صدور حکم از اهمیت ویژه ای در دادرسی کیفری اطفال و نوجوانان بزه دیده برخوردار است؛ در این مرحله مشخص می شود که نظام عدالت کیفری چقدر توانسته است حقوق و منافع این افراد را تأمین کند. مددکاران اجتماعی می توانند سیاست بازپرورانه و پیشگیرانه سیستم قضایی را با حمایت از اطفال و نوجوانان بزه دیده در این مرحله و کمک به قاضی دادگاه برای صدور حکم مناسب در خصوص حضانت و سرپرستی این افراد محقق کنند.

۲-۶-۴- حمایت از اطفال و نوجوانان بزه دیده

اطفال و نوجوانانی که به عنوان بزه دیده وارد نظام عدالت کیفری می شوند، به ویژه آنانی که مجبور به شرکت در جلسه دادگاه هستند، معمولاً به دلیل عدم توجه به حقوقشان و عدم حمایت های مختلف عاطفی، روانی و...، دچار آسیب دیدگی های مضاعفی می شوند؛ این مهم یکی از عللی است که موجب شده بسیاری از کودکان و نوجوانان بزه دیده تحمل دردها و رنج های حاصل از بزه دبدگی را به ورود به این سیستم، ترجیح دهند، به همین دلیل اجرای برنامه های حمایتی ویژه این گروه آسیب پذیر در مرحله رسیدگی و صدور حکم ضروری به نظر میرسد. از جمله مهم ترین این برنامه ها، اطلاع رسانی در خصوص حقوق آنان در فرآیند کیفری است. در واقع برخی از نگرانی های اطفال و نوجوانان بزه دیده برای حضور در جلسه دادگاه، ناشی از عدم آگاهی این افراد درباره فرآیند دادرسی کیفری است.

این افراد معمولاً اطلاعاتی را درباره چگونگی فرآیند دادرسی کیفری و جایگاه خود در این فرآیند ندارد و نمی دانند به عنوان بزه دیده چه اقداماتی باید انجام دهند و چه مقرراتی را باید رعایت نمایند. همین عدم اطلاع آنان درباره شیوه و روند دادرسی کیفری و حقوق آنان در این فرآیند، باعث نگرانی در کودک و نوجوان بزه دیده و خانواده هایشان می شود. مطابق ماده ۴ پیش

۵ ماده ۴۳ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان : تمام مصاحبه ها و تحقیقات از کودکان و نوجوانان موضوع این قانون توسط افراد آموزش دیده در این زمینه و توأم با رفتاری احترام آمیز در کمترین دفعات و کوتاهترین زمان ممکن و با در نظر گرفتن نیازهای خاص آنها به عمل می آید

نویس اولیه لایحه حمایت از اطفال و نوجوانان^۶ یکی از وظایف دفاتر حمایتی (که متشکل از مددکار اجتماعی بود)، ارائه خدمات و معاضدت های حقوقی و مددکاری اجتماعی است. در این راستا یکی از خدمات مهم مددکار اجتماعی می تواند ارائه اطلاعات در خصوص منابع و امکانات و حقوق حمایتی موجود در فرآیند کیفری برای این قشر و سایر اطلاعات لازم در خصوص این فرآیند باشد؛ متأسفانه این ماده در لایحه نهایی حذف شد.

یکی دیگر از برنامه های حمایتی مددکار اجتماعی برای اطفال و نوجوانان بزه دیده، فراهم آوردن امکان مشارکت غیرحضوری این افراد در جلسات رسیدگی است. علت اجرای این برنامه عدم مواجهه طفل و نوجوان بزه دیده با متهم در جلسات رسیدگی در دادگاه است؛ رویارویی مجدد آنان با متهم، موجب یادآوری دوباره جرم می شود و فشارهای روانی زیادی را بر کودک و نوجوان وارد می

سازد، به همین دلیل ماده ۴۱ لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان، دادگاه را مکلف نموده تدابیر و اقدامات لازم را برای جلوگیری از ورود آسیب به طفل و نوجوان بزه دیده مانند فراهم کردن امکان مشارکت آنان در جلسه رسیدگی بدون حضور فیزیکی در دادگاه، اتخاذ نماید. یکی از روش های مناسب برای ایجاد امکان مشارکت غیرحضوری در دادگاه، مصاحبه کی شخص قابل اطمینان (مانند مددکار اجتماعی) با طفل و نوجوان بزه دیده قبل از جلسه رسیدگی و انتقال عقاید و نظرات وی به دادگاه است؛ استفاده از این روش، در بعضی از کشورها مانند کانادا و ایالات متحده

آمریکا مورد استقبال واقع شده است (پرنور، ۱۳۸۸؛ ۵۶) بدین ترتیب، بدون اینکه کودک و نوجوان بزه دیده در جلسات رسیدگی حضور داشته باشد، بیانات و اظهارات وی، توسط فردی آموزش دیده مانند مددکار اجتماعی در دادگاه مطرح می شود و نیازی به رویارویی مستقیم او با متهم نیست و از طرفی کودک و نوجوان توانسته است از حق مشارکت در دادرسی بهره مند شود؛ متأسفانه در لایحه مذکور به اهمیت نقش مددکار اجتماعی و اقداماتی که می تواند در زمینه فراهم آوردن امکان مشارکت غیرحضوری انجام دهد، توجه نشده است.

۲-۶-۵- پیشگیری موقعیتی از جرم

پیشگیری موقعیتی از جرم با جرمشناسی عادی این تفاوت را دارد که توجه آن بیشتر معطوف به مکانهای جرم است نه افرادی که جرم را مرتکب می شوند. همچنین به پیشگیری در رخدادن جرم تاکید دارد نه شناسای و تنبیه مجرمان. این روش که معروف است به کمک برنامه های ارائه شده توسط مقامات محلی در بعضی کشورهای اروپایی ارتکاب جرایم خشونت آمیز و سرقت را کاهش دهد. این برنامه ها می توانند شناخت افراد و جامعه را برای ایجاد امنیت ارتقاء دهد. (هاشمی طاری، ۱۳۸۵،

۳)

^۶ پیش نویس اولیه لایحه حمایت از کودکان و نوجوانان شامل ۸۵ ماده بود که پس از ۳ سال بررسی در اداره تدوین لوایح و برنامه های معاونت حقوقی و توسعه قضایی، در نهایت به ۵۴ ماده کاهش یافته و مورد تصویب مسؤولان عالی قضایی قرار گرفت.

نتیجه گیری

در گذشته نقش مددکاران اجتماعی محدود به دستگیری از نیازمندان بود، همان‌طور که در ادیان مختلف و روایات نیز به آن اشاره شده است، اما امروزه با پیشرفت تکنولوژی و افزایش مشکلات افراد در جامعه نیاز به مددکاری اجتماعی در سطح گسترده‌ای احساس می‌شود.

خدمات مددکاری اجتماعی در غالب ارائه مشاوره و راهنمایی به افراد آسیب‌دیده و یا آسیب‌پذیر، مانند کودکان بزه‌کار، زندانیان و مراکز و مؤسسات دولتی و غیردولتی همانند کانونهای اصلاح و تربیت، آموزش و پرورش، مراجع قضایی، ادارات و ... نقش بسیار مهمی در حل مشکلات افراد، پیش‌گیری از جرایم و حتی کاهش جرایم داشته است. مددکاران اجتماعی با انجام خدمات اجتماعی به اعضای جامعه به رشد و تعالی فضای جامعه کمک قابل توجهی نموده است، بنابراین آسیبهای اجتماعی از طریق مددکاران اجتماعی به افراد شناسانده می‌شود و راهکار مقابله با آن را آموزش می‌دهند. مددکاری نیز مانند سایر حرفه‌ها با موانع و چالشهایی روبه‌روست. از اهم آنها عدم آشنایی دستگاه قضا و افراد جامعه است که بایستی اطلاع‌رسانی شود تا آنان بتوانند در ایفای نقش بازپروری و اصلاح و درمان به‌صورت موفق عمل نمایند. علاوه بر قانون مجازات اسلامی، استفاده از ظرفیت مددکاری اجتماعی در نهادهای پیش‌بینی شده در قانون آیین دادرسی کیفری نیز امکان‌پذیر است. قانون آیین دادرسی کیفری به عنوان مهمترین قانون پایه کشور در جهت برقراری نظم عمومی، امنیت اجتماعی، و دستیابی به عدالت کیفری تدوین، تنظیم و اجرا شده است این قانون اگر چه در طی سالهای بعد از انقلاب چندین بار دچار تغییرات فراوان شده و مورد بازنگری قرار گرفته است اما در همه بازنگری‌ها که با هدف سازماندهی نظام دادرسی کیفری، تحقق عدالت کیفری و رعایت حقوق شهروندی انجام شده است لزوماً نتیجه مورد انتظار حاصل نشده است و بروز ناهنجاری‌ها و اشکالات در زمینه حقوق شهروندی موجب بازنگری مجدد در قانون فوق شده است که از آن جمله می‌توان به قانون حذف دادرسی‌ها و احیا مجدد دادرسی‌ها اشاره نمود اما به نظر می‌رسد آخرین بازنگری در قانون فوق که با کسب نظر از کارشناسان مسائل حقوقی و اجتماعی و پس از طی مراحل قانونی، بررسی در کمیسیون قضایی مجلس، طرح و تصویب در صحن علنی مجلس، و تصویب شورای نگهبان، با ابلاغ رئیس‌جمهور به وزارت دادگستری لازم‌الاجرا گردیده است. دارای نقاط قوت، دستاوردها و نوآوریهای بسیاری است که منجمله میتوان به وضع قوانین لازم‌الاجرا در خصوص حقوق شهروندی، حفظ کرامت انسانی متهم در مراحل تحقیق و بازپرسی، رعایت حقوق متهم، حق دفاع، تغییر روند دادرسی و مشارکتی نمودن روند تحقیقات توجه به جنبه‌های شخصیتی و آسیب‌های جسمی و روانی و همچنین بررسی وضعیت شخصیتی و خانوادگی متهم توسط گروه تخصصی اشاره نمود. استفاده از ظرفیت تخصص‌های دیگر در روند دادرسی کیفری بر مبنای نیازهای اساسی افراد و همچنین بررسی فرایندهایی که می‌تواند در کارکرد منتهی به ارتکاب جرم موثر باشد نیز از دستاوردهای قانون جدید است. در قانون جدید نحوه رسیدگی به جرایم و اختیارات باز پرس، حدود وظایف ظابطان دادگستری، مددکاران اجتماعی، روانشناسان، روانپزشکان و سایر مقامات قضایی چه در مرحله بازپرسی و یا مرحله صدور حکم، اجرای احکام صادره و... مشخص شده است که در متن به جایگاه مددکاری اجتماعی و نحوه عملکرد و ورود مددکاران اجتماعی و سایر افراد در روند دادرسی و موادی از قانون آیین دادرسی کیفری که به این موارد پرداخته اشاره کردیم. مددکاری اجتماعی در قانون آ.د.ک با توجه به اینکه نگاه اسلام به انسان صرف نظر از رفتار، عملکرد و جایگاه وی در جامعه، نگاهی مبتنی بر احترام و کرامت انسانی است از این رو در خصوص افرادی که به هر دلیل مرتکب بزه و یا رفتار خلاف قانون شده اند توجه به جنبه‌های شخصیتی افراد و حفظ شان انسانی افراد از اهمیت

بالایی برخوردار است و آموزه های دینی و سیره عملی ائمه و پیشوایان دینی اسلام نیز در نحو محاکمه متهمین مبین این اصل اساسی در اسلام است قانون آ.د.ک جدید نیز در همین راستا تلاش نموده است در مراحل بازپرسی با کمک از سایر افراد و کارشناسان در جهت شناخت دقیق تر از وضعیت متهم از نظر پیشینه خانوادگی، تاریخچه فردی و سوابق بیماریهای روانی اقدام نموده و مورد مطالعه قرار دهد تاقضات با بررسی و مطالعه وضعیت متهم از جمیع جهات قضاتوی عادلانه تر و حکمی مناسبتر صادر نمایند ماده ۲۰۳ آ.د.ک نحوه ورود مددکار اجتماعی در پرونده های کیفری را به شرح زیر مشخص نموده است. ماده ۲۰۳: در جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد، و یا تعزیز درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آنها ثلث دیه کامل مجنی علیه یا بیش از آن است، باز پرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می گردد. حاوی مطالب زیر است الف: گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، اجتماعی و خانوادگی متهم ب: گزارش پزشکی و روانپزشکی آنچه از متن ماده فوق از قانون آ.د.ک بر می آید قانونگذار، بازپرس پرونده در بسیاری از جرایم سنگین را مکلف به استفاده از نظر مددکار اجتماعی در قالب تشکیل پرونده شخصیتی نموده است آنچه که به عنوان محتویات و یا اطلاعاتی که مددکار باید در قالب پرونده شخصیتی نسبت به جمع آوری و بررسی آنها اقدام نماید به دو بخش تقسیم و اطلاعات مورد نیاز در هر بخش مشخص گردیده است بخش اول گزارش در خصوص وضع مادی، اجتماعی و خانوادگی متهم می باشد که در حوزه وظایف مددکاران اجتماعی و صلاحیت علمی و تخصصی نیروهای مددکار اجتماعی می باشد و لازم است کارگروه های تخصصی نسبت به طراحی پرسشنامه ها و فرم های مربوطه و برگزاری کارگاههای آموزشی نسبت به آموزش و توجیه مددکاران در جهت اجرای دقیق و مستند پرونده شخصیتی برنامه ریزی و اقدام نمایند و اما در خصوص بخش دوم از محتویات پرونده شخصیت که ناظر به گزارش پزشکی و روانپزشکی است تکمیل پرونده و اظهار نظر در صلاحیت مددکاران اجتماعی نبوده و باید توسط نیروهای متخصص پزشکی و روانپزشکی تکمیل و وضعیت متهمین از نظر سلامت جسمی و روانی مورد بررسی قرار گیرد که به نظر می رسد قانونگذار نحوه تشکیل بخش دوم از پرونده شخصیتی، افراد صلاحیتدار و نحوه جذب و تعامل آنها در خصوص پرونده شخصیت را مشخص نکرده است و این امر میتواند در روند اجرا و تشکیل پرونده شخصیتی باعث بروز مانع گردد.

مددکاری اجتماعی با روش کاربردی در رویه قضایی مورد استفاده قرار گرفته است. در ماده ۴۸۶ آ.د.ک قوه قضائیه را مکلف به ایجاد تشکیلاتی تحت عنوان مددکاری اجتماعی در حوزه قضایی هر شهرستان نموده است که نسبت به انجام تکالیف قانونی ماده ۲۰۳ (تشکیل پرونده شخصیتی) اقدام نمایند. علیرغم اینکه قانون جدید آ.د.ک از تیر ماه سال ۹۴ لازم الاجرا شده است اما اجرای ماده ۲۰۳ بدلیل مشکلات و عدم وجود زیر ساخت مورد نظر، تشکیلات اداری و عدم جذب نیروی انسانی با مشکل مواجه شده است انتظار می رود که دستگاه قضایی کشور که تلاش بسیاری را در جهت تنظیم لایحه و رایزنی در جهت تصویب این قانون متریقی انجام داده است اهتمام لازم را در جهت اجرای دقیق مفاد ماده ۲۰۳ و ۴۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری نماید.

- اهداف سیاسی خدمات مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی، نیل به کاهش میزان ارتکاب مجدد جرایم، افزایش سطح ادغام اجتماعی مجرمان سابق، و حمایت از قربانیان جرایم است. توانمندسازی اصطلاحی است که طی سالهای اخیر مقبولیت سریع و فزاینده ای داشته است و در بحثهای سیاسی مربوط به توانمندی فقرا و محرومان یک کشور مورد توجه قرار گرفته است و علی رغم چنین سالهای کوتاهی، کاربرد گسترده ای در عرصه های اجتماعی، سیاسی، آموزشی و حتی مدیریتی دارد.

منابع

کتاب

۱. اقلیما، مصطفی و راهب، غنچه، ۱۳۸۵، مددکاری فردی (کار با فرد)، تهران، انتشارات دانژه، چاپ دوم.
۲. باقری، جبار، ۱۳۹۳، مددکاری اجتماعی در زندان، تهران، انتشارات آوای نور.
۳. برامر، لورنس ام، ۱۳۸۹، مراحل و مهارت های مددکاری اجتماعی، ترجمه دکتر پروانه کارکیا، انتشارات سمت، تهران، چاپ اول.
۴. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، ۱۳۸۸، از حقوق کیفری تا حقوق کیفری صغار، دیپاچه در، عباچی، مریم، حقوق کیفری اطفال در اسناد سازمان ملل متحد، چاپ دوم، انتشارات مجد
۵. توجهی، عبدالعلی، ۱۳۸۳، اندیشه حمایت از بزهدیده گان و جایگاه آن در گستره جهانی و سیاست جنایی تقنینی ایران در علوم جنایی، سمت.
۶. جانسون، لوئیز، ۱۳۷۹، حرفه مددکاری اجتماعی از دیدگاه جامع، ترجمه محمد بازرگان، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی
۷. دابیلومافت، مری؛ بیاشفورد، خوزه، ۱۴۸۷، اصول و مبانی مددکاری اجتماعی، ترجمه خدیجه السادات غنی آبادی، انتشارات آوای نور، تهران چاپ سوم.
۸. قجاوند، قاسم؛ قجاوند، زهرا؛ قجاوند، کاظم، ۱۳۹۱، مبانی مددکاری اجتماعی، تهران، انتشارات شلاک.
۹. قماشچی، فردوس، ۱۳۸۵، مشاوره و مددکاری اجتماعی و پلیس، تهران، انتشارات، معاونت آموزشی ناجا
۱۰. قماشچی، فردوس، ۱۳۸۵، کودک آزاری و پیامدهای آن بر رشد روانی-اجتماعی، کودکان آزر دیده، تهران، انتشارات معاونت اجتماعی و ارشاد ناجا.
۱۱. قماشچی، فردوس، ۱۳۸۸، مشاوره و مددکاری اجتماعی و پلیس، تهران، انتشارات. معاونت آموزشی ناجا.
۱۲. قندی، محسن، ۱۳۴۷، مددکاری اجتماعی، تهران، انتشارات عطایی.
۱۳. کامپتون، بیولارابرتز؛ گالاوی، بارت، ۱۳۸۲، فرآیندهای مددکار اجتماعی، ترجمه دکتر سید جلال صدر السادات و فرهاد کریمی، انتشارات سمت، تهران چاپ اول.
۱۴. کریمی درمنی، حمید رضا، ۱۳۸۴، مددکاری اجتماعی کار با فرد (۲) انتشارات دانشکده، تهران
۱۵. گلیگن، مورلی، ۱۳۹۲، مددکاری اجتماعی در قرن ۲۱، ترجمه عباسعلی یزدانی و الهام محمدی، انتشارات جامعه شناسان، تهران چاپ اول.
۱۶. محمد نسل، غلامرضا و دیگران، ۱۳۹۱، مدیریت پیشگیری از جرم و آسیب های اجتماعی، معاونت اجتماعی و پیشگیری از جرم قوه قضائیه چاپ اول انتشارات میزان.
۱۷. موسوی چلک، حسن، ۱۳۸۷، مددکاری اجتماعی (کار با فرد)، تهران انتشارات سمت.
۱۸. موسوی چلک، حسن، ۱۳۸۸، مجموعه تحلیل های آماری مسائل اجتماعی ایران (۲) خشونت و سرقت، تهران، شلاک.
۱۹. موسوی چلک، حسن، ۱۳۸۸، مددکاری اجتماعی (۱)، کار با فرد، چاپ ششم، تهران، سمت.
۲۰. هاشمی طاری، سید مرتضی، ۱۳۸۵، جامعه شناسی انحرافات اجتماعی، انتشارات دانشکده، تهران.

مقالات

۲۱. آخوندی، امین الله، صالحی، ابوالفضل، ۱۳۸۷، مجله علوم تربیت: اصلاح و تربیت - شماره ۷۸
۲۲. آشوری، محمد، عظیم زاده، شادی، ۱۳۹۲، جایگاه پرونده شخصیت در فرایند پیشگیری از پایدار شدن بزه کاری جوانان، فصلنامه حقوق، شماره ۱.
۲۳. حسامی، سمیه، ۱۳۸۴، حمایت از زنان بزه دیده خشونت خانوادگی در تحقیقات پلیسی، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۳-۵۲.
۲۴. زینالی، امیر حمزه، ۱۳۸۶، مددکاری اجتماعی و عدالت کیفری، ماهنامه تعالی حقوق، شماره ۳
۲۵. شیرینی عباس، ۱۳۸۵، فرایندهای عدالت ترمیمی، مطالعات پیشگیری از جرم، سال اول، شماره اول
۲۶. صمدی راد، انور، ۱۳۸۳، مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی: نقش مددکاران اجتماعی زندان ها و مراکز اصلاح و تربیت، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۸
۲۷. صمدی راد، انور، ۱۳۸۳، مددکاری اجتماعی در سیستم قضایی: نقش مددکاران اجتماعی زندان ها و مراکز اصلاح و تربیت، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۸
۲۸. فرهودی، فرزاد؛ رستمی، رضا؛ رحیمی نژاد، عباس؛ امیری، محسن، ۱۳۹۲، اثر بخشی مصاحبه ای انگیزشی بر کاهش تکانشگری در بیماران مبتلا به سوء مصرف مواد تحت درمان با متادون، پژوهش در سلامت روانشناختی، دوره هفتم شماره سوم.
۲۹. کشفی، سعید اصلانلو، علی، ۱۳۹۰، نقش مددکاران اجتماعی در پیشگیری از بزهکاران اطفال و نوجوانان، نشریه پلیس زن، سال پنجم/ شماره چهاردهم
۳۰. نیازپور، امیرحسین، ۱۳۸۸، نقش مددکاران اجتماعی در پیشگیری از تکرار جرم، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی پیشگیری از جرم، چاپ اول، انتشارات معاونت آموزش ناجا